

ELS POBLES PREINDUSTRIALS I EL SEU SENTIT EN UNA ANTROPOLOGIA AUTOCRÍTICA

JOAN B. LLINARES

La vida quotidiana d'una persona que residisca en una ciutat occidental dels nostres dies potser tindrà molt poc contacte amb allò que pròpiament es denomina el *camp*. Deu ser el més probable ja que això és el que ens passa a la majoria dels humans del món industrialitzat. De fet, ja estem habituats a contraposar el camp i la ciutat com si foren dues opcions antitètiques, dues formes de vida molt diferents entre si. En efecte, l'única cosa aproximadament campestre que li brinden els carrers motoritzats a qui ha de viure-hi i treballar-hi la constitueix la gratificant interrupció que són els parcs i jardins, les zones verdes limitades, que, en el millor dels casos, conserven amb prou feines un bosc minúscul, uns quants arbres entorn del que queda d'alguna antiga ermita o alqueria. Aquest ciutadà potser només coneix de l'*agricultura* el que aquesta proporciona per a l'alimentació gràcies als productes ja empaquetats que adquireix en els supermercats. Per això, el que és pròpiament el camp, és a dir, viure del camp i en el camp com fa un llaurador dedicat a les complexes feines de cultivar-lo, potser es redueix per a molts «urbanites» a un mer escenari, al panorama fugaç que es percep darrere de les finestretes d'un cotxe o del tren, o al quadre de geometria abstracta que de vegades s'arriba a contemplar des d'un avió. Aquestes formes de vida atentes al pas de les estacions i repletes de múltiples eines per a la sembra, el cultiu i la sega, que necessiten tales, guarets, rompudes i regadius abans d'obtindre la collita, són cada vegada més desconegudes. Fora d'això, les feines agrícoles de les societats preindustrials que viuen prop de selves i sabanes o en zones quasi desèrtiques eren i continuen sent d'indole molt diferent de les que podem observar a les comarques vinícoles o tarongeres del nostre país.

Segurament la ignorància serà semblant o encara major pel que fa a la *ramaderia*, a la vida dels diferents tipus de pastors, nòmades transhumants o més sedentaris i especialitzats, que conviuen amb els seus veïns. Els animals vius amb què s'ha pogut trobar un ciutadà del món industrial probablement només són uns

quants exemplars d'espècies domèstiques, però és difícil que se sàpia per experiència pròpia el que és un ramat de cabres i ovelles, unes quantes vaques en un estable, un galliner en el corral o un simple colomer, per no parlar dels ruscos d'abelles o dels bancs de sardines en el mar. Amb sort s'hauran observat aquestes i altres espècies d'animals més o menys submises o exòtiques en alguna visita a granges educatives, a un zoològic, o bé en espectacles circenses. La resta depèn de l'omnipresent cultura de la imatge que pobla les nostres ments, de tot aquest cabal que ens travessa i que hem obtingut de fotos, pel·lícules o documentals que intenten satisfer les nostres ànsies d'informació, de sorpresa i de curiositat, i que pot quedar aparcat, per desgràcia, en un de tants illots del nostre univers virtual, desproveït de carn, de sang i de vitalitat.

I val més que no indaguem sobre la *caça* i la *recol·lecció* com a formes de subsistència dels humans, estratègies fonamentals que van possibilitar la vida de la nostra espècie durant molts mil·lenis,

al costat d'animals perillosos, carnissers i carronyers: costa molt imaginar sota aquestes paraules una altra cosa que una batuda en un vedat, amb rifles i escopetes, perseguint els amagatalls de les llebres, de la perdiu o la guatla, o el grat record d'algun matí de tardor buscant bolets en un bosc o arplegant espàrrecs o maduixes silvestres en passejades per sendes de muntanya.

Així sol ser, més o menys, el contrast agut entre aquella forma primordial de subsistir i el món d'experiències que configura el dia a dia de la nostra existència a les ciutats, nuclis demogràfics constitutius del món industrialitzat. Tan gran ignorància de com subsistirem tots els humans fins fa uns deu mil anys i de com viuen encara determinades tribus en alguns llocs de la terra és una faceta característica que ens defineix milions de persones en l'actualitat. No obstant això, aquest predomini de la vida ciutadana, reforçat pel nombre tan elevat dels qui la compartim i l'orgullosa sensació de normalitat i de progrés que acostumen a manifestar, impedeix que ens adonem de l'excepcionalitat que significa i dels riscos que comporta en la ja llarga persistència de la nostra espècie: per a prendre consciència d'això seria prou que retrocedírem en el temps o que ens desplaçàrem a altres zones del planeta i férem una simple comparació. Aquest doble moviment en l'espai i en la història, atenent els qui mostren la seua humanitat d'una forma tan diferent, és molt necessari i allisonador, si

Fig. 1.- Retrat de J.J. Rousseau.
Dins "Émile, ou de l'Éducation",
Paris, 1857.

volem saber què som, d'on venim i cap a on hauríem d'anar. I ho és per una raó molt senzilla.

Els éssers humans tenim una naturalesa pròpia, és clar, d'ací la importància del desxiframent del genoma humà, la validesa de la medicina i la farmàcia en els seus coneixements d'aplicació universal, o les belles varietats físiques del mestissatge. Però aquesta mateixa naturalesa que conforma el nostre substrat psicosomàtic compartit és radicalment *cultural*: el context familiar en què hem sigut engendrats i aquell en què ens reproduïm pot variar moltíssim en extensió, ubicació, línies d'ascendència, normes i components reconeguts, etcètera; ens vestim, ens despulllem, ens tallem i pentinem el cabell i ens adornem el cos i la cara de mil maneres diferents, com captarem de seguida amb la mera observació de fotografies de diverses ètnies; subsistim amb arts diverses que ens proporcionen l'energia que necessitem de mitjans i contextos amb flora i fauna notablement dissímils; parlem llengües que ens sorprenen per la seua estranyesa mútua; fabriquem utensilis distints usant materials distints i els decorem seguint tradicions autònomes; cantem i ballem amb melodies i ritmes molt diversos; interpretem els nostres somnis i penssem sobre la vida d'ultratomba de maneres increïblement sorprenents, etcètera, etcètera. En aquest sentit, els humans som els nostres propis gestors, capaços d'adaptar-nos creativament a entorns geogràfics summament dispars, que van de la calor dels tròpics al fred de l'Àrtic, del desert a les selves, de la sabana a les muntanyes, mitjançant utensilis tècnics que han anat canviant de matèria, de forma i d'estructura, de disseny, d'objectius i d'aplicabilitats, en una gamma immensa que va des de la destal de sílex fins als robots d'última generació. Com a éssers temporals i històrics, guardem memòria selectiva del que hem sigut, oblidem també fragments del que vam ser, i tenim un futur problemàtic que en part modelem amb les nostres opcions i decisions. Ens preguntem per nosaltres mateixos, narrem el nostre passat i ens interpretem a nosaltres mateixos en una indagació sense més pausa que la mort. Així les coses, conèixer altres formes de vida, sobretot si ens sorprenen i ens admiren, és a dir, si ens omplin d'interrogants, és com una necessitat ineludible, és el fonament d'aquesta difícil saviesa que ens permet captar el nostre rostre i entendre què és el que ens defineix i ens caracteritza, ja que per a veure'ns i percebre'ns necessitem sempre un espill: contemplar-nos amb un poc de rigor requereix la reflexió en el rostre dels altres, l'espurna desconcertant de les diferències que, potser, encendrà el foc que il·luminarà el propi pensament i aportarà calor a la nostra solidaritat. Sense aquest treball de reconeixement no som subjectes responsables en el context multicultural en què ja estem.

Per això l'exercici de la *comparació intercultural* és una font d'ensenyances sobre nosaltres mateixos gràcies a la presència viva dels altres. Heus ací per què convé que practiquem un atent desplaçament en l'espai i en el temps com el que ens brinda una exposició com la present. Sense informacions detallades de la diversitat humana som desconixedors ingenus i arrogants no sols dels altres, sinó també de nosaltres mateixos i de l'abundant material que hem anat fabricant per a subsistir i conviure; sense aquestes aportacions perdem el sentit de la nostra història i del nostre particular present, que, en aquesta època de globalització pel

transport i les comunicacions, és encara més plural i interactiu. Com ja va dir molt bé Rousseau (fig. 1):

«...la reflexió naix de les idees comparades i és la pluralitat de les idees el que porta a comparar-les. Qui només veu un objecte no pot comparar res. Qui veu un xicotet nombre d'objectes, i sempre els mateixos des de la seua infància, tampoc no els compara perquè el costum de veure el priva de l'atenció necessària per a examinar-los. Però a mesura que un objecte nou ens sorprén, volem conèixer-lo i intentem relacionar-lo amb aquells que ens són coneguts. És així com aprenem a considerar el que està davant dels nostres ulls; allò que ens és estrany ens incita a l'examen d'allò que està pròxim ».

Per tant, i per a començar, podem descriure i comparar aquelles formes de subsistència que, ja des de l'Antiguitat grecoromana, la nostra societat sap que els humans hem inventat en la nostra creativa adaptació a l'entorn. La fina atenció a uns tals contextos és una de les ensenyances de la millor literatura. Des de l'excel·lència poètica de la nostra èpica fundacional i gràcies a la frescor d'imatges verbals no superades, la literatura pot col·laborar amb la millor mirada etnoarqueològica, la que treballa per a aprofundir sobre els reptes tècnics, ètics i polítics del nostre present amb les seues rigoroses i veraces aportacions plàstiques i objectuals.

Fa ja molt de temps, prop de tres mil anys, a la Grècia arcaica, els qui ja posseïen una manera de vida d'èxits culturals notables se sorprenien de trobar una illa despoblada i salvatge, en la qual podien dedicar-se a la *caça* i on la seua imaginació de seguida es disparava, pensant com aprofitar els recursos naturals per a tindre així una vida plaent, en cas d'arribar a ser algun dia els futurs habitants d'aquella zona inexplorada. Així és com Homer ens conta l'arribada d'Odisseu i els seus companys a una illa pròxima a la terra dels ciclops, a una espècie de naturalesa verge, el grau zero de la civilització, encara desproveïda de totes les formes de ramaderia, d'agricultura, de navegació o de comerç, perquè els humans encara no han arribat a habitar-la. És l'heroi mateix qui ho narra amb les seues paraules autobiogràfiques davant dels que li han donat hospitalitat:

«...al costat del port, s'estén una illa plana, plena de boscos. En ella es crien innumerables cabres salvatges, ja que no passen per allí hòmens que els ho impedisquen ni les persegueixen els caçadors, aquells que pateixen dificultats en el bosc perseguint les crestes de les muntanyes. L'illa tampoc no està ocupada per ramats ni sembrats, sinó que, no sembrada ni llaurada, manca de cultivadors tot l'any i alimenta les cabres beladores. Els qui habiten en les proximitats no disposen de naus de proes roges, ni hi ha armadors que puguin treballar per a construir naus ben entaulades; aquestes tindrien com a destinació cada una de les ciutats de mortals a què solen arribar els hòmens travessant amb les seues naus el mar, uns a la recerca d'uns altres, i s'haurien fet una illa ben fundada. Perquè no és dolenta i donaria una collita en cada estació; té prats vora les riberes del mar canós, humits, tous. Les vinyes sobretot produïrien constantment, i les bladeres són planes. Arreplegarien sempre les profundes messes en l'estació corresponent, ja que el

subsòl és fèrtil. També s'hi troba un port on és fàcil atracar, on no hi ha necessitat de cable ni de tirar les àncores ni de lligar les amarres. Es pot romandre-hi, una vegada arribats, fins al dia en què l'ànim dels mariners els impulse i bufen els vents. En la part alta del port corre una aigua resplendent, una font que sorgeix de la profunditat d'una cova, i a l'entorn creixen els àlbers. Cap allà navegarem, arribarem a terra, arrossegarem les naus de bons bancs, arplegarem totes les veles i descendirem sobre la vora del mar, i esperarem l'aurora dormint sobre l'arena. Quan va arribar el matí, deambularem plens d'admiració per l'illa. Les cabres munteses es van agitar, així que de seguida vam traure de les naus els arcs corbats i les fletxes de puntes llargues i ordenats en tres grups començarem a disparar; prompte vam tindre caça abundant. Així vam estar tot el dia fins que es va amagar el sol, menjant innumerables trossos de carn... ».

Fig. 2.- Crater àtic amb escena de cacera de porcs senglars. "Caça de Calidó". Museu Arqueològic de Florencia.

Els membres d'aquella societat guerrera exerciten el seu valor i es preparen per als combats practicant sistemàticament la caça, com serà habitual entre senyors i aristòcrates: tan prompte com es va mostrar l'aurora,

«...van eixir de cacera els gossos i els mateixos fills d'Autòlic, i entre aquests anava el diví Odisseu, [el nét d'aquell i el nebot d'aquests]. Van ascendir l'elevada muntanya Parnàs, vestits de selva, i de seguida van arribar a les valls ventoses. El sol queia sobre els camps cultivats acabat d'eixir dels corrents plàcids i profunds de l'oceà, quan van arribar els caçadors a una vall. Davant d'ells anaven els gossos buscant les empremtes i darrere els fills d'Autòlic, i entre ells anava Odisseu brandant, prop dels gossos, la seua llança d'ombra llarga. Un enorme porc senglar estava estirat en una densa espessor que no travessava l'humit bufit dels vents en agitar-se, ni colpejava amb els seus rajos el sol resplendent, ni penetrava la pluja per complet —i tan densa era!—, i una gran estora de fulles la cobria. Arribà al porc senglar el soroll dels peus d'hòmens i gossos quan anava caçant i des de l'espessor, ericada la crin i brillant foc els seus ulls, es va detindre davant d'ells. Odisseu va ser el primer a escometre'l, alçant la llança d'ombra llarga amb la seua mà robusta desitjant ferir-lo. El porc senglar el va atacar en el genoll i, llançant-se obliquament, va esgarrar amb el clau molta carn, però no va arribar a l'os del mortal. En

canvi Odisseu el va ferir en l'espatla dreta i la punta de la llança resplendent el va travessar de part a part i va caure en la pols cridant, i va escapar volant el seu esperit. De seguida el van rodejar els fills d'Autòlic, van embenar sàviament la ferida de l'irreprotxable Odisseu semblant a un déu i amb un conjur van retindre la sang negra» (fig. 2).

El poema també descriu amb precisió admirable la forma de vida d'un individu, membre d'una *societat ramadera*. De nou, és l'heroi Odisseu qui relata la seua experiència, amb detalls valuosos sobre els objectes, les pràctiques corporals i els tipus d'animals que llavors es va trobar en el llarg camí de retorn a la seua enyorada terra materna: «Des d'aquella illa salvatge, vam fer una ullada a la terra dels ciclops que estaven prop i vam veure el fum de les seues fogueres i vam escoltar el vagit de les seues ovelles i cabres», diu l'heroi grec, per a explicar la curiositat que sent per saber qui són aquells hòmens desconeguts, si són superbs, salvatges i mancats de justícia o amics dels forasters i amb sentiments de pietat amb els déus. Per a aclarir la incògnita i trobar la resposta, embarca amb els seus companys, que remen en direcció a aquella terra estrangera:

«I quan arribàrem a un lloc proper, vam veure una cova prop del mar, elevada, ensostrada de llorer. Allí passava la nit ramat abundant —ovelles i cabres—, i al voltant hi havia una tanca alta construïda amb pedres afonades en terra i amb enormes pins i alzines de copa elevada. Allí habitava un home monstruós que pasturava els seus ramats, sol, apartat, i no freqüentava els altres, sinó que vivia allunyat i tenia pensaments impius. Era un monstre digne d'admiració: no s'assemblava a un home, a algú que menja blat, sinó a un cim cobert de bosc de les elevades muntanyes que apareix tot sol, destacat de les altres ».

Una vegada arribats a terra, amaguen les seues naus i amb un grup de companys Odisseu es posa en camí:

«Arribàrem de seguida a la seua cova i no el trobàrem dins, sinó que guardava els seus ramats grossos en la pastura. Per això entràrem en la cova i donàrem una ullada a cada cosa: les paneres s'inclinaven davall el pes dels formatges i els estables estaven plens de corders i cabridets. Tots estaven tancats per separat: a un costat els pares, a un altre els mitjans i a un altre els recentals. I tots els recipients estaven plens a vessar de sèrum —poals i pitxers ben construïts, amb els quals munyia». Van seure i van esperar dins de la cova «...fins que va arribar conduint el ramat. Portava el ciclop una pesada càrrega de llenya seca per a adobar el seu menjar i la va tirar dins amb gran soroll... a continuació va introduir els seus ramats grossos, tots els que solia munyir, i els mascles —moltons i cabrons— els va deixar a la porta, fora de l'estable profund. Després va alçar una gran roca i la va posar sobre la porta... En acabant, va seure a munyir les ovelles i les cabres beladores, cada una en el seu moment, i davall de cada una va col·locar un recental. De seguida va posar a quallar la meitat de la llet blanca en cistelles ben entreteixides i l'altra meitat la va col·locar en poals, per a beure quan menjara i li servira d'addició a l'àpat» (fig. 3).

La Grècia arcaica coneix i practica altres formes de ramaderia; per exemple, quan Odisseu torna finalment a la seua terra, a Ítaca, la deessa Atenea li aconsella que visite en primer lloc Eumeo, el seu fidel porquer, el qual trobarà al costat dels porcs:

«...aquests estan pasturant vora la Roca del Corb, prop de la font Aretusa, menjant innumerables bellores i bevent aigua negra, coses que creen en els porcs abundant greix ».

“Llavors ell es va posar en camí des del port a través d’una senda escarpada en un lloc boscós, pels cims, cap a on Atenea li havia manifestat que trobaria el diví porquer, el que tenia cura de la seua hisenda, més que els altres serfs..., i el va trobar assegut en el pòrtic, on tenia edificada una quadra elevada, bonica i gran, aïllada, en un lloc obert. El porquer mateix l’havia edificat per als porcs del seu sobirà absent... Havia arrossegat les pedres i l’havia tancat amb arc; fora va tendir una palissada completa, espessa i tancada, traient estagues del negre de l’alzina. Dins de la quadra havia construït dotze porqueres, unes al costat de les altres, per a enllitar les porques, i en cada una es tancaven cinquanta porques, totes femelles que ja havien parit. Els porcs dormien fora i eren molt inferiors en nombre, ja que els havien delmat els pretendents amb els seus banquets... També dormien al seu costat quatre gossos, semblants a feres, que alimentava el porquer, cabdill d’hòmens. Aquest caminava llavors subjectant als seus peus unes sandàlies després de tallar una pell de bou clapada. Els altres porquers, tres en total, havien anat cadascú pel seu costat amb els porcs en bandada ».

Fig. 3.- Crater àtic de columnes. Odisseu fugint de la cova de Polifem. "Pintor de safo". Badisches Landesmuseum, Karlsruhe.

Eumeu rep el foraster, el porta a la seua cabanya, estén mala herba espessa sobre la qual posa una pell de cabra salvatge i li ofereix aquest llit, el seu propi jaç, perquè descanse, després va a les porqueres, agafa dos porquets, els sacrifica i els trosseja, i els posa al foc amb rostidors, estén farina i els ofereix directament a les mans del seu hoste amb un bol en què ha mesclat vi perquè bega...

Com és evident, en aquella societat hi ha ramaderia de diversos tipus; s’han domesticat ja els bous i els cavalls, que faciliten les labors de cultiu i estiren els carros en les curses, però disposa també sobretot de *l’agricultura*, per això els seus membres s’alimenten no sols de carn, sinó sobretot de pa de farina de blat i de vi obtingut dels xanglots de les vinyes, d’olives i oli, i de diverses fruites. Certament, sobre l’agricultura l’*Odissea* brinda diversos exemples, com el de Laertes, el pare de l’heroi, que té a Ítaca un camp molt bonic i ben cultivat, amb una mansió rodejada d’un porxo, en el qual mengen, descansen i dormen els esclaus que l’ajuden en les labors, com per exemple tancar la vinya amb arc. L’ancià «vestia un mantell des-

colorit, sargit, vergonyós, i al voltant de les seues cames tenia lligades unes gamberes mal cosides per a evitar els arraps; en les seues mans tenia uns guants a causa dels albarzers i sobre el seu cap una gorra de pell de cabra». El seu fill el saluda amb aquestes paraules: «Ancià, no ets inexpert a cultivar l'hort, que té un bon cultiu, i res en el teu jardí no està descurat, ni la planta ni la figuera ni la vinya ni l'olivera ni la perera ni el llegum».

També és memorable la descripció del mític hort que té el senyor dels feacis, Alcinoo el magnànim, al costat del seu famós domicili, un elevat palau senyorial:

«...fora del pati, prop de les portes, hi ha un gran hort de quatre jovades i al voltant s'estén una tanca a un costat i a l'altre. Hi han nascut i floreixen arbres frondosos: pereres i magraners, pomeres de fruits esplèndids, figueres dolces i oliveres verdes; no se'n perd el fruit ni en falta mai a l'hivern ni a l'estiu: són perennes... Hi té plantada una vinya molt fructífera, en la qual xanglots de raïm s'assequen al sol en un lloc abrigat, d'altres es veremen i d'altres es xafen: davant estan les vinyes que deixen eixir la flor i també hi ha d'altres que a penes negregen. Allí també, en el fons de l'hort, creixen rengleres de verdures de totes classes sempre saludables. També hi ha dues fonts, l'una que corre per tot l'hort, l'altra que va d'una part a una altra davall el llindar del pati fins a l'elevat habitatge on van per aigua els ciutadans».

No deixa de ressonar en aquesta mítica descripció l'eco d'un dels sons més freqüents dels pobles d'agricultors: que les collites persistiren al llarg de l'any, sense la dràstica alternança de fams canines i abundàncies opíparaes, de l'escassetat i l'excés. D'ací la necessitat de previsió, la importància vital de disposar de mètodes i instruments per a la conservació dels aliments, la conveniència d'intercanviar amb altres grups allò del que es manca i

que ells poden proporcionar, la gènesi d'interessants simbiosis entre agricultors sedentaris i pastors que regularment els visiten...

Aquestes tres formes fonamentals de subsistència, la caça-recol·lecció, el pasturatge i l'agricultura, ja en l'Antiguitat van ser considerades com els estadis pels quals passa la humanitat en el seu desenrotllament, és a dir, com els primers escalons en l'escala de la civilització, al llarg d'un procés temporal lent i complex (fig. 4). Els fragments de Dicearc, els versos de Lucreci o la prosa sobre les propietats rústiques de Marc Terenci Varró ho testimonien. En el segle XVIII es va tornar a utilitzar aquesta manera d'interpretar la primitiva història de la humanitat d'una forma cada vegada més rigorosa i sistemàtica, com documenten els escrits d'Adam Smith o aquests textos de Rousseau:

Fig. 4.- Habitants de les illes Viti dins "Les origines de la civilisation" de J. Lubbock, 1881.

«Els primers hòmens van ser caçadors o pastors i no llauradors. Els primers béns van ser ramats i no camps. Abans que la propietat de la terra fóra repartida, ningú no pensava a cultivar-la. L'agricultura és un art que exigeix instruments, sembrar per a collir és una precaució que exigeix previsió».

Des d'un estat primitiu d'embrutiment, pròxim a l'animalitat, els humans van haver de compondre-se-les per a viure.

«Els més actius, els més robustos, els que anaven sempre avant, només podien viure dels fruits i de la caça. Es van fer així caçadors violents, sanguinaris. Després, amb el temps, van ser guerrers, conquistadors, usurpadors... La guerra i les conquestes no són una altra cosa que caceres dels hòmens... La majoria, menys activa i més pacífica, es va assentar a penes va poder fer-ho, va reunir bestiar, el va domesticar, el va fer dòcil a la veu humana. Per a alimentar-se va aprendre a cuidar-lo, a facilitar-ne la reproducció, i d'esta manera va començar la vida pastoral”.

«La indústria humana creix simultàniament amb les necessitats que l'originen. De les tres maneres de viure possibles per a l'home, és a dir, la caça, la cura del bestiar i l'agricultura, la primera exercita el cos per a la força, per a la destresa, la competició; l'ànima per al coratge, per a l'astúcia; endureix l'home i el torna feroç. El país dels caçadors no és durant molt de temps el de la caça. És necessari perseguir la presa molt lluny; així sorgeix l'equitació. És necessari aconseguir la presa que fuig; per això les armes lleugeres, la fona, la fletxa, la javelina. L'art pastoral, pare del repòs i les passions ocioses, és el que més es basta a si mateix. Proporciona a l'home, sense majors esforços, la subsistència i l'abric així com també el seu habitatge. Les tendes dels primers pastors estaven fetes amb pell d'animals... L'agricultura, més lenta a nàixer, està relacionada amb totes les arts; introdueix la propietat, el govern, les lleis i, progressivament, la misèria i els crims, inseparables per a la nostra espècie de la ciència del bé i del mal... Els tres estats de l'home considerat en relació amb la societat estan referits a la divisió precedent. El salvatge és caçador, el bàrbar és pastor, l'home civilitzat és llaurador».

Això diu Rousseau, reconstruint amb la seua imaginació el desplegament d'aquelles formes de vida. Però, a diferència d'Homer, en la seua rememoració del passat ja no intervenen herois, gegants ni déus, sinó que són humans com nosaltres mateixos els que caçaven, pasturaven o, per una sèrie de circumstàncies diverses, es van posar a tancar el camp i a cultivar la terra.

Aquest esquema bàsic i general, descriptiu i classificatori, permetia una primera comparació entre els pobles. En aplicar-lo a totes les societats conegudes de la terra, fins i tot aquelles considerades més salvatges, com les dels indis d'Amèrica, deixaven de ser «com animals que parlen» i passaven a formar part de la història de la humanitat; ells són en el present un testimoni viu de com havíem sigut els europeus en èpoques remotes, en els orígens de la història, en edats amb tècniques i instruments de pedra i fusta, com els arcs i les fletxes, practicant una forma de vida nòmada i caçadora, etcètera. L'espècie sencera, per

tant, seguia una mateixa senda de progrés i de desenrotllament, travessant aquestes etapes fonamentals, el salvatgisme, la barbàrie i la civilització, com també va exposar amb argumentacions detallades l'il·lustrat escocés Adam Ferguson en el segle XVIII. Aquest enfocament comparatiu es va consagrar amb el triomf de l'*evolucionisme* clàssic entre els antropòlegs fundacionals del segle XIX, els primers que van instituir la docència d'aquesta disciplina en les universitats britàniques, franceses i americanes. Per a reconstruir el passat sense documentació escrita i amb limitats registres fòssils de la nostra existència primitiva, la dels nostres avantpassats en els albors de la història, es van usar comparacions sistemàtiques amb pobles coetanis que tingueren recursos tècnics i formes de subsistència semblants, i per això aquests se'ls va denominar 'primitius', 'salvatges' i també 'pobles naturals', com si ells, els 'altres' per antonomàsia, els nostres antípodes en tants sentits, habitants de zones distants i remotes, acabaren d'eixir de la falda de la mare naturalesa i no tingueren passat, i com si només merescueren l'atribució de cultura pròpiament dita els pobles amb escriptura i amb civilització, com els nostres. En efecte, el present dels occidentals, amb indústria i comerç, ciències i tècniques, estava considerat com el moment més evolucionat i més perfecte de la humanitat, era la meta a què tendien totes les societats de la terra, en una espècie de llei d'estadis positivista de compliment obligatori. Les altres formes de vida eren pensades des de les nostres i se les entenia com més simples i senzilles, com predecessores o antecessores de les nostres, perdien així la seua autonomia i el seu valor propis i quedaven com annexades a la nostra història. La manera occidental de desenvolupament era considerada el patró, el model, el camí exemplar que servia per a mesurar tota alteritat. Qualsevol diferència constatada en els altres pobles llavors era qualificada com inferioritat, retard, desviació, infantilisme, incapacitat, i també com degradació i fins i tot com un absurd incompreensible, com una aberració que convenia esmenar com més prompte millor. Els encerts i la bellesa extraordinària de les altres opcions culturals a penes es percebia sota aquesta mirada, s'insistia en canvi en interessats contrastos etnocèntrics, en les diferències existents, i a aquestes se les interpretava amb càrrega negativa com deficiències, carències i estupideses, pròpies d'una base racial qualitativament pitjor dotada, que obstaculitza i impedeix el desenvolupament òptim de la civilització genuïna. No cal subratllar que aquest enfocament sobre els altres grups humans, carregat del denominat darwinisme social, complia funcions de legitimitat en un moment de forta expansió colonial i consolidació dels imperialismes europeus sobre els altres continents, sobre Àsia, Àfrica i Oceania especialment. Una era la cultura vencedora i poderosa, la de l'Occident cristià, l'única mereixedora de tal nom, la qual, per a justificar la seua agressiva presència en totes les parts del món, deia que volia ajudar al desenrotllament, i, junt amb ella, però en posició sotmesa i inferior, estaven les altres cultures, les quals, després d'aquell violent xoc cultural que les dominava, eren les perdedores, les vençudes i les desprestigiades. Les maneres de saber que es van practicar no eren alienes als exercicis de poder d'un tal context imperialista.

Aquest enfocament de l'arqueologia prehistòrica huitcentista, l'evolucio- nisme clàssic que es pot detectar amb claredat en obres fundacionals com *Prehistoric Times* (1865) i *The Origin of Civilisation and the primitive Condition of Man* (1870) de John Lubbock (fig. 5), ha anat canviant des de llavors, gràcies a successives estratègies d'in- vestigació, molt diferents, com el difusionisme, el particula- risme històric, el funcionalis- me, l'estructuralisme i la denominada antropologia simbòlica i hermenèutica, com també ha variat el context d'a- plicació, açò és, la situació real en les relacions de poder des del reconeixement de la inde- pendència de molts països que han lluitat per les seues lliber- tats, i els nous problemes d'un món postcolonial, globalitzat i multicultural. Estudar la vida de grups humans minoritaris i fràgils compromet als que els coneixen. La ciència que s'ela- bore sobre les seues formes de

Fig. 5.- Caçadors-recol·lectors bos- quimans dins "Las razas humanas" de F. Ratzel, 1888.

vida ha de tindre un vessant crític pel que fa a la situació internacional present, que és la responsable en gran mesura de les dificultats que tenen i del poc espai de què disposen per a desenrotllar les seues pròpies possibilitats. En cas contra- ri, aquesta ciència deixa de ser verdaderament humana i es redueix a mera tèc- nica aplicada, convertint-se així en un altre instrument de control al servei dels interessos dels més poderosos i perdent la seua capacitat d'emancipació. Els altres pobles, certament, no sols són imatges vives del nostre passat, sinó que són sobretot els nostres contemporanis, plenament dignes d'atenció i d'estudi per si mateixos en el present, en tant que exemples de la humanitat, de la nostra humanitat plural afortunadament plena de diferències ací i ara. Conviure amb ells ens obliga a conèixer la seua cultura, a participar en les seues formes de vida, a aprendre d'ells relativitzant els nostres hàbits i costums, sense pretendre la seua assimilació o annexió. Una cultura diferent de la nostra no és, pel fet de mos- trar tal diferència, ni inferior, ni aberrant, sinó que també té la seua coherència, la seua complexitat, els seus sistemes de coneixement i de classificació de la rea- litat, els seus esquemes de valors, els seus criteris estètics, jurídics i religiosos, etcètera. En comparar-la amb la nostra, hem d'esforçar-nos per arribar a formu- lar possibles principis generals que donen raó de les semblances i de les diferèn- cies que observem i que ens permeten comprendre'ns a tots, a nosaltres i a ells, com a humans en una terra compartida. En efecte, tots hem de fer front a pro-

blemes semblants, ecològics, psicològics, socials i transculturals, és a dir, internacionals, globals, planetaris en suma. I en aquesta tasca ineludible hem de ser autocrítics, perquè els que hem exercit una desprietada dominació econòmica, ideològica i política sobre els altres pobles hem sigut els occidentals, especialment en la Modernitat. Només així es pot pensar en un humanisme que, a diferència del que es va donar en el Renaixement, no es reduïska ni a uns models clàssics de referència exclusiva com els greco-romans de l'Antiguitat, ni, per tant, a uns pocs sabers artísticoliteraris, ni a unes classes socials privilegiades, ni a una àrea geogràfica restringida, mediterrània, europea o de l'hemisferi nord, sinó que meresca ser denominat un humanisme interactiu, emancipatori, integral i global. Els altres són, llavors, com a plenament humans amb els quals convivim, el nostre present, perquè són també, i sobretot, coautors del nostre futur, ja que en ells perduren valors a reivindicar que s'han perdut entre nosaltres. Ells ens ensenyen a descobrir la complexitat de la vida humana, els valors que assenyalen les carències i els buits que ens delaten, les deficiències que ocasiona la nostra forma de vida tan subjugadora: una subsistència urbana motoritzada i veloç, com déiem al començament, solitària entre masses d'individus, sense forts llaços afectius interpersonals, greument escindida entre allò privat i allò públic, ignorant dels ritmes de la naturalesa, les varietats vegetals, la convivència amb els animals, la cura en el consum, la tolerància amb els que prefereixen remar al seu aire... refractària, en suma, a aprendre dels altres, que podrien aparèixer llavors com a bons etnoarqueòlegs del nostre present i qualificats esbossos del nostre possible futur.

Bibliografia

- HOMER: *Odisea*. (Ed. de José Luis Calvo 1976) Ed. Nacional, Madrid.
- LÉVI-STRAUSS, C. (1979): *Antropología estructural. Mito, sociedad, humanidades*. (Trad. de J. Almela. Mèxic: Segle XXI, Cf. en especial «Jean-Jacques Rousseau, fundador de las ciencias del hombre» i «Los tres humanismos».
- LLINARES, J. B. (1982): *Materiales para la historia de la Antropología*. (3 vol.) València: Nau Llibres, 1982, 1983 i 1984 (reedicions en 1993 i 1996). Cf. En especial els capítols «Lucrecio» en el vol. I, «Locke», «Rousseau» i «Ferguson» en el vol. II i «Darwin», «Lubbock», «Morgan» i «Tylor» en el vol. III.
- LLINARES, J. B. (1995): *Introducció històrica a l'Antropologia. I. Textos antropològics dels clàssics greco-romans*. Servei de Publicacions de la Universitat de València, valència. Cf. en especial el cap. 4 «Orígens i evolució de la vida humana i la cultura» i el cap. 8 «La construcció d'una primera diferència antropològica: els civilitzats i els salvatges».
- MEEK, R. (1981): *Los orígenes de la ciencia social. El desarrollo de la teoría de los cuatro estadios*. (Trad. d' E. Pérez Sedós.) Madrid.
- SAN MARTÍN, J. (1985): *La antropología, ciencia humana, ciencia crítica*. Montesinos, Barcelona.
- VALDÉS, R. (1977): *Las Artes de subsistencia. Una aproximación tecnológica y ecológica al estudio de la sociedad primitiva*. Adara, La Coruña.